

El Barroquista
Miguel Ángel Cajigal Vera

ALTĂ ISTORIE A
ARTEI
ȘI CE DACĂ NU-MI PLACE DE LAS MENINAS?

traducere din limba spaniolă de
CORNELIA RĂDULESCU

CUPRINS

PROLOG. La ce servește istoria artei?	7
INTRODUCERE. Și ce dacă nu-mi place de Las Meninas?	14

PARTEA ÎNTÂI

1. Nu fi ca Louis Leroy	21
2. Opera asta e un rahat.....	25
3. Biografii artistice: de la Vasari la Wikipedia	38
4. Prea multe capodopere	49
5. Canonul: (și cum să-l previi)	58
6. Stendhal a mâncat un Big Mac.....	69
7. Fashion victims: păcatul cronologic	78
8. Ai ceva la ochi (chiar dacă nu-ți dai seama).....	87

PARTEA A DOUA

9. The Big Bang Theory și istoria artei	95
10. Căutând un emoji: exprimarea sentimentelor	99

11. O plăcere vinovată? Reprezentarea corpului omenesc.....	105
12. Avem companie: privirea artistică asupra lumii animalelor.....	113
13. Inocența pură: reprezentarea copiilor și problemele ei.....	119
14. Zei, zeițe și restul familiei: note despre imaginea divinității	128
15. Până când moartea ne va despărți: portret, memorie, veridicitate.....	133
16. Capete pe munte: imaginea istoriei în mâinile puterii	145
17. Privește în jur: scenariile omenirii	158
18. Halucinantă lume a formelor: importanța naturii moarte ..	166
19. Plutind în spațiul cosmic: arta abstractă	171
20. Un selfie infinit: triumful autobiografiei vizuale.....	181
EPILOG. Și dacă tot nu-mi place <i>Las Meninas</i> ?	186
Mulțumiri	189
Surse.....	193
Bibliografie	194
Surse online.....	199
Credite ale ilustrațiilor	202

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Miguel Ángel Cajigal Vera (El Barroquista)

OTRA HISTORIA DEL ARTE

NO PASA NADA SI NO TE GUSTAN LAS MENINAS

© 2021, Miguel Ángel Cajigal Vera (El Barroquista)

© 2021, Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.U.

Travessera de Gràcia 47-49. 08021 Barcelona

No part of this book may be used or reproduced in any manner for the purpose of training artificial intelligence technologies or systems. This work is reserved from text and data mining (Article 4(3) Directive (EU) 2019/790).

© Baroque Books & Arts®, 2025

Imagine copertă: Diego Velázquez, *Familia lui Filip al IV-lea*, 1656, detaliu.

Muzeul Național Prado (Madrid), © Oronoz / Album / Profimedia

Imaginea copertă, sus: Utagawa Hiroshige, *Vedere nocturnă din cartierul Saruwaka-machi*, din seria „O sută de imagini faimoase din Edo”, 1797-1858, detaliu.

© Liszt Collection / akg-images / Profimedia

Concepție grafică © Baroque Books & Arts®

Lector: Nicoleta Valentina Arsenie

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cajigal Vera, Miguel Ángel

Altă istorie a artei. Și de dacă nu-mi place de Las Meninas? / Miguel Ángel Cajigal Vera;

trad. din lb. spaniolă de Cornelia Rădulescu. - București: Baroque Books & Arts, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-630-6522-71-2

I. Rădulescu, Cornelia (trad.)

7

Tipărit la ALFÖLDI NYOMDA ZRT.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

1. Diego Velázquez, *Familia lui Filip al IV-lea*, 1656. Muzeul Prado (Madrid).

2. Clara Peeters, *Natură moartă cu flori, cupă de argint aurit, migdale, fructe uscate, dulciuri, pâinici, vin și ulcior de cositor*, 1611. Muzeul Prado (Madrid).

3. Piero Manzoni, *Merda d'artista*, 1961.

4. Artemisia Gentileschi, *Judita decapitându-l pe Holofern*,
circa 1620. Galleria degli Uffizi (Florența).

5. Atelierul lui Leonardo da Vinci, *Salvator Mundi*, circa 1500. Colecție particulară.

6. Tițian, *Venus și Adonis*, 1554. Muzeul Prado (Madrid).

7. Peter Paul Rubens, *Venus și Adonis*, 1635.
The Metropolitan Museum of Art (New York).

8. Gertrude Vanderbilt Whitney, *Titanic Memorial*, 1931. Washington D.C.

PROLOG

La ce servește istoria artei?

Istoria artei este o materie ciudată. Ba chiar neînțeleasă. Poate pentru că este tânără, căci, așa cum o știm, traiectoria ei este mai scurtă decât pare.

Abia a trecut de adolescența în care ieșea la petreceri într-un mod cam iresponsabil și comitea păcate ale tinereții, dintre cele care te însoțesc apoi o viață întreagă, chiar dacă ai depășit momentul.

Uneori îmi imaginez istoria artei ca pe o personificare alegorică din cele care-mi plăceau atât de mult în lumea clasică, cuprinsă de îndoieli și neștiind exact ce să facă cu viitorul ei. Orice profesionist al domeniului a trăit aceste aceste îndoieli, care fac, poate, hazul meseriei noastre.

Dar, de fapt, *cu ce* te ocupi tu? ne întreabă, neîncrezători, oamenii când află că suntem istorici de artă. Întrebare însoțită de obicei de o privire suspicioasă, ca atunci când ne pomenim înaintea unei insecte necunoscute (și nu știm

dacă o să ne înțepte sau nu). Ce-o fi: tăun sau buburuză? O dilemă zoologică.

Acum, acest gen de neînțelegere nu e străin, în general, umanioarelor. Dar un arheolog sau un filolog proiectează totuși în societate o idee mai concretă asupra meseriei lor. Chiar dacă este vorba de un clișeu absolut greșit, căci arheologia n-are a face cu aventurile acrobatice gen Lara Croft sau Indiana Jones și nici filologia nu rezolvă mistere și crime rocambolești. Totuși, aceste artificii ficționale oferă un punct de pornire de la care se coboară relativ lesne în viața reală a unei discipline umaniste.

Dar cei care ne ocupăm cu istoria artei, ce facem în fapt?

Din propria mea experiență, construcția mentală pe care și-o formează cei mai mulți merge în două direcții. Una, principală și amplă, se bazează pe convingerea că suntem plătiți ca să ne uităm la tablouri. Așa am fost întrebat nu doar o dată. Drept este că anumite ocupații legate de istoria artei, concrete și în minoritate, s-ar putea rezuma în linii mari în acest fel și există nu puțini istorici ai artei care s-au împăunat (o fac și acum) cu proprietățile aproape magice ale privirii lor. Și tot soiul de abilități mistice care au devenit protagoniste numeroaselor documentare TV. Dar ca disciplină modernă suntem tot mai departe de ideea asta, chiar dacă unii încă mai țin cu dinții de ea.

A doua părere susține că ne ocupăm cu memorizarea de date pe care apoi le repetăm, verbal sau în scris. Firește, acest clișeu nu se referă exclusiv la meseria noastră, îl împărtășim cu cei care se ocupă de istoria „normală”. Deși are oarece fundament și reflectă și ce au fost domeniile astea în trecut, eu văd și pericolul: perpetuează ideea –

absolut greșită – că există o modalitate „bună” de a povesti istoria și istoria artei și că cei care ne ocupăm cu asta suntem un soi de castă sacerdotală care are scopul ca acest fel de lectură corectă să se transmită cât mai intact posibil, cumva ca poemele homerice care s-au transmis din gură în gură veacuri la rând.

Să nu credeți că îi iau în derâdere pe cei care nu înțeleg în ce constă această disciplină. Dimpotrivă, confuziile pomenite fac parte din esența noastră. Bunică-mea Flora, una dintre cele mai iubite persoane din viața mea, n-a știut ce anume studia nepotul ei cel mare. De când eram mic, visa să ajung medic. Când am intrat la universitate, lucru care nu s-ar fi putut realiza fără ajutorul ei, sănătatea i se deteriorase de-acum și ultimul ei gând a fost că pictam tablouri. Nu am contrazis-o niciodată.

Paradoxal, pare-se că, totuși, confuzia stabilită în ce privește istoria artei și obiectul ei reprezintă o trăsătură culturală. Ceva deosebit de dramatic într-o țară ca Spania. Ne mândrim, pe drept cuvânt, cu locul nostru permanent pe podiumul țărilor cu cele mai multe bunuri culturale de pe lista Patrimoniului Mondial.

Inventarul nostru artistic merge de la Altamira la Lisa Cabellut, printr-o diversitate care include Dama de Baza, moscheea de la Córdoba și Poarta Gloriei și o listă de semnături de invidiat, El Greco, Velázquez, Luisa Roldán, Goya, Picasso, Maruja Mallo sau Ángeles Santos, printre multe altele. De fapt, în țara asta neînțelegerea istoriei artei ca domeniu al cunoașterii pare nejustificată și s-a consolidat în urma multor erori, proprii și străine.

Trebuie să recunoaștem că nici disciplina noastră nu le-a dat totul pe tavă. Începând cu întrebările. Căci ce este arta, *în mod exact*? Neîndoielnic, unul dintre principalele și cele mai singulare produse ale omenirii, dar și unul dintre cele mai inclasificabile. Simpla definiție a termenului a iscat o dezbatere infinită și nu voi comite imprudența ca această carte să urmeze acest drum. Mai ales că, după părerea mea, disputa în cauză, oricât de interesantă sau amuzantă ar fi ea, nu ar fi productivă; este posibil ca o definiție exactă a artei să nu apară nicicând, dincolo de plăcerea intelectuală a căutării.

Istoria artei s-a născut și s-a dezvoltat ca o reflecție a acestei non-definiții: este o disciplină care *caută* în permanență, dar rareori și *găsește*. Exact ca în orice domeniu al științei, răspunsurile pe care le obținem nu sunt la fel de importante ca întrebările formulate. Și, în cazul nostru, ne mișcăm mai mereu într-un univers de întrebări fără răspuns.

Cine a creat această sculptură anonimă? La ce se gândea Artemisia Gentileschi în timp ce picta tabloul ăsta? Ce caută o hermină în portretul acesta al lui Carpaccio? Ce naiba caută un câine așezat în *Las Meninas*? (Capodoperă a lui Velázquez numită de fapt *Familia lui Filip al IV-lea*. În fundal apare autoportretul pictorului. „Meninele” sunt domnișoarele de la curte care însoțesc infanta – n.tr.) De ce leul Rosei Bonheur se uită la noi cu o privire de om?

Întrebări care nu comportă un răspuns exact, și mi se pare elocvent faptul că majoritatea cărților de popularizare artistică oferă răspunsuri „sigure”. „Semnificația ocultă” a artei e oferită de regulă ca o punte de legătură cu publicul,

un simptom logic după decenii în care ficțiunea literară și cinematografică a redus de atâtea ori operele de artă la un fel de cimilituri care ascund misterul, așteptând ca protagonistul – de regulă un tip extrem de inteligent – să-l descifreze. Regret, nu voi comite imprudența de a merge pe acest drum.

Istoria artei ne oferă accesul la cunoașterea mentalităților diverselor culturi umane, deoarece istoricul de artă lucrează cu produsele culturale ale tuturor epocilor și din toată lumea. Materia noastră primă de studiu o reprezintă creațiile artistice pline de conținut care ne permit să cunoaștem caracteristicile epocii și locului în care au fost realizate, independent de forma sau suportul lor. În prezent, istoria artei se face pe computer, prin jocuri video, benzi desenate, muzică și cinema, printre altele, iar în viitor precis că panorama se va lărgi deopotrivă cu diversificarea creativității speciei umane.

Pentru mine, căutarea acestor chei culturale în cadrul producției artistice reprezintă esența profesiei mele, care e marea mea pasiune și căreia m-am dedicat de când am cunoscut-o. Înțelegerea acestor conexiuni și mecanisme nu ne oferă neapărat răspunsuri categorice, ci mai curând indicii și contexte care ne ajută să desenăm o panoramă a mentalității unei epoci pe care n-o vom cunoaște niciodată pe de-a-ntregul. În ultimă instanță, istoria artei ne furnizează o mare parte din ceea ce, începând cu jumătatea secolului XX, numim „istoria mentalităților”, prin urmare ea trebuie să se dezvolte multidisciplinar și să se deschidă tuturor scenariilor posibile.

În acest fel mi-am conceput cartea. În paginile care urmează nu veți găsi un manual care să reia arta de-a lungul istoriei, împărțită cronologic în epoci și stiluri, ci o conversație despre teme pe care le consider importante pentru o apropiere reală de artă ca produs al omului și de disciplina care o studiază. Veți citi reflecții și speculații legate de întrebările pe care mi le-am pus în cele aproape două decenii de meserie.

Pentru că, așa cum se întâmplă adesea când ne ocupăm de istoria artei, conținutul acestui eseu vorbește despre epoca noastră, dar și despre autor. Cartea și părerile cuprinse în ea oglindesc ce fac și ce gândesc, mai ales prin intermediul activității mele de comunicare în mediul digital. Căci prin rețelele sociale cunosc îndeaproape opiniile a mii de oameni care, în multe cazuri, mă fac să mi le schimb pe ale mele. Pe unele le veți vedea în continuare.

Nu voi dezvălui mari secrete și mistere nebănuite despre opere de artă bine-cunoscute. Nici nu voi pune în discuție interpretări celebre despre opere și semnături faimoase. Cine caută date surprinzătoare ca să se împăuneze la o cină în familie unde să expună teorii interpretative despre tablourile lui Remedios Varo a ales cartea greșită.

Dimpotrivă, din ceea ce voi scrie în paginile care urmează, sper să vă apropie de creația artistică din orice epocă într-un mod mai deschis și benefic. Iar pentru asta n-am nevoie de fapte controversate sau discutabile, ci de o privire cumva diferită de cea cu care ne uităm de obicei la artă.

La sfârșitul cărții veți găsi o listă de referințe bibliografice care pot servi principalelor teme abordate, dar pretenția

mea este să fug de structura clasică a unei lucrări de cercetare: înainte de orice, aici ofer un exercițiu de reflexie.

Ca într-un film de Christopher Nolan, explorarea de față își are originea într-o idee simplă în aparență, dar care, odată pătrunsă în minte, face să se clatine întreg sistemul nostru de păreri legate de operele de artă. Dacă reușesc să stârnesc așa ceva, chiar dacă nu va fi vorba decât de o mică zguduire a stereotipurilor consolidate legate de artă, scopul acestor rânduri va fi atins.

Totul a început cu un hamburger...

EPILOG

Și dacă tot nu-mi place *Las Meninas*?

Pe mine tabloul lui Velázquez mă încântă din toate punctele de vedere, îl consider cel mai important din pictura occidentală. Iar dacă îi aplici tot ce am văzut în cartea asta, este posibil să fii și tu de acord cu mine. Sau poate așa credeai și tu.

Ce am încercat eu în aceste pagini este să spun că istoria artei vorbește despre multe lucruri, din perspective diferite care se adaptează timpurilor. Așa cum medicii din secolul al XVII-lea aveau abordări și metode diferite de cele de acum, cei care ne ocupăm cu istoria artei construim o abordare ce caută în creațiile diferitelor epoci și culturi răspunsurile cerute de prezent.

În spatele unei opere de artă nu este doar „frumosul”, există numeroase lecturi oferite de metodologiile disciplinei noastre. Să privim tabloul *Tânăr cavalier într-un peisaj* de Carpaccio, o bijuterie a Muzeului Thyssen-Bornemisza

din Madrid (imaginea 23). La o primă vedere spunem că este vorba de un portret, dar de fapt este un amestec de genuri, pentru că peisajul este important ca parte a picturii, iar prezența animalelor și plantelor, cu valoare simbolică mai mult decât probabilă, are un rol decisiv.

Pe de altă parte, portretul acesta poate fi și o evocare a sentimentelor cu care poate ne identificăm. Îl putem admira și dintr-o perspectivă strict formală – strălucirea armurii, finețea florilor, rafinatul echilibru cromatic. Reprezentarea armamentului are valoare documentară, care ar putea duce chiar și la identificarea personajului și a micului fragment de istorie europeană la care a participat. Iată cum arta se transformă în document istoric.

Alte alternative: studierea atentă a tuturor elementelor din tablou pentru a le găsi o semnificație, după ce am adunat suficiente informații; sau analiza structurii fizice a operei, de la materialele folosite – pânză, pigmenti, ustensile – fațetă pasionantă a disciplinei noastre, valoroasă pentru prezervarea patrimoniului artistic. Iată, deci, opțiuni care se deschid înaintea privirilor noastre.

Pentru că totul depinde tocmai de privire.

Dacă privim cu atenție *Meninele*, vedem o scenă cotidiană, dar și un portret colectiv, chiar și reprezentarea exactă a unui animal de companie. Vedem diferite personaje, identificabile, cu propria lor istorie, în cazul unora bine cunoscută. Mai vedem și o natură moartă, dar și un autoportret și un joc de oglinzi. Arătându-ne o clipă congelată dintr-o zi la curtea spaniolă a secolului al XVII-lea, tabloul joacă un rol în istoria Europei. Ne vorbește despre ascensiunea artei ca disciplină intelectuală, dar și despre

rolul de monedă de schimb a femeii la curțile europene absolutiste și de situația socială a celor afectați de nanism.

Ecouri ale infinitului joc autoreferențial găsim și la Goya, dar și la Hitchcock și în fotografiile Tinei Barney. Ajung și în obiecte pop și în teatru. Aici rezidă grandoarea artei și, mai ales, bogăția de semnificații care se află în stadiu latent sub suprafața unei opere atât de complexe ca acest tablou. Istoria artei este cheia care ne dă acces la toate aceste perspective, care ne permit să cunoaștem alte epoci și culturi și, totodată, să ne cunoaștem mai bine propria identitate.

Asta am vrut să-ți spun. Dacă ai ajuns până aici, sper că drumul a ridicat un pic vălul care desparte disciplina academică de aprecierea artei la care toți avem dreptul. Nu trebuie musai să fii de acord cu mine, dar te invit să privești arta în mod liber, fără prejudecăți.

Și ține minte că, în fond, nu e nicio nenorocire dacă nu-ți place tabloul *Las Meninas*.